

КРИМІНАЛЬНИЙ ПРОЦЕС, КРИМІНАЛІСТИКА

УДК 343.985:368.9 (477)

М. В. Беззубенко
*здобувач кафедри кримінально-правових дисциплін
факультету № 6
Харківського національного університету внутрішніх справ*

ОСОБА ЗЛОЧИНЦЯ ЯК ЕЛЕМЕНТ КРИМІНАЛІСТИЧНОЇ ХАРАКТЕРИСТИКИ УХИЛЕНЬ ВІД СПЛАТИ ЄДИНОГО ВНЕСКУ НА ЗАГАЛЬНООБОВ'ЯЗКОВЕ ДЕРЖАВНЕ СОЦІАЛЬНЕ СТРАХУВАННЯ ТА СТРАХОВИХ ВНЕСКІВ НА ЗАГАЛЬНООБОВ'ЯЗКОВЕ ДЕРЖАВНЕ ПЕНСІЙНЕ СТРАХУВАННЯ

Постановка проблеми. Традиційно у криміналістиці до елементів криміналістичної характеристики злочинів відносять характеристику особи злочинця. Не є винятком, в даному випадку, криміналістична характеристика ухилень від сплати єдиного внеску на загальнообов'язкове державне соціальне страхування та страхових внесків на загальнообов'язкове державне пенсійне страхування, де ми також вирізняємо одним із її структурних елементів – особу злочинця.

У науковій та навчальній літературі поняття «особа злочинця» різні автори тлумачать неоднозначно. Деякі вчені під особистістю злочинця розуміють «особу людини, яка вчинила суспільно небезпечне діяння, заборонене законом під погрозою кримінальної відповідальності» [1, с. 5].

Стан дослідження проблеми. Загальні питання щодо визначення криміналістичної методики, тактики та характеристики злочинів неодноразово ставали предметом наукових досліджень таких вчених як: Ю. П. Аленін, О. О. Андреев, Ю. В. Баулін, В. П. Бахін, В. Д. Берназ, Р. С. Белкін, Р. Х. Бічурін, Л. П. Брич, В. В. Вапнярчук, В. М. Вересов, І. О. Возгрін, А. Ф. Волобуєв, В. К. Гавло, І. Ф. Герасимов, В. Г. Гончаренко, Р. Ю. Гревцова, В. М. Гузей, Г. В. Густов, Н. О. Гуторова, Л. В. Дмитрієва, Л. Я. Драпкін, А. В. Дулов, О. О. Дудоров, Н. А. Жерж, Г. Ю. Жирний, В. А. Журавель, О. С. Задорожній, С. Ф. Здоровко, Г. О. Зорін, Г. Г. Зуйков, М. М. Єфімов, А. В. Іщенко, Н. І. Клименко, С. О. Книженко, В. Я. Колдінний, О. Н. Колесніченко, В. О. Коновалова, В. П. Корж, В. С. Кузьмічов, Я. М. Кураш, С. П. Лапта, В. В. Лисенко, В. Г. Лукашевич, В. О. Малярова, Г. А. Матусовський, М. І. Мельник, В. М. Мельничок, В. Р. Мойсик, Г. В. Москаленко, В. О. Навроцький, В. О. Образцов, В. Г. Озар, В. О. Останін, О. І. Перепелиця, С. І. Перлін, В. Д. Пчолкін, М. В. Салтевський, С. О. Сафронов, В. В. Семенов, В. Л. Синчук, О. В. Сіренко, Ю. М. Сухов,

Р. Л. Степанюк, Є. Л. Стрельцов, В. В. Тіщенко, М. І. Хавронюк, Г. А. Хань, Д. Ю. Четвертак, А. М. Чорний, І. В. Чурікова, В. М. Шевчук, В. Ю. Шепітько, А. Р. Шляхов, М. П. Яблоковий, А. В. Яшин та ін.

Констатуємо значний внесок зазначених учених у розробку вказаної проблематики, зауважимо, що вони у своїх наукових працях торкалися лише окремих її аспектів, у зв'язку з чим багато теоретичних положень, пов'язаних як із криміналістичною характеристикою ухилень від сплати єдиного внеску на загальнообов'язкове державне соціальне страхування та страхових внесків на загальнообов'язкове державне пенсійне страхування продовжують залишатися недостатньо дослідженими. Тож необхідність у науковому забезпеченні правильного кримінального процесуального регулювання протидії ухилень від сплати єдиного внеску на загальнообов'язкове державне соціальне страхування та страхових внесків на загальнообов'язкове державне пенсійне страхування є очевидною.

Мета і завдання дослідження. Метою статті є визначення характеристики особи злочинця як елементу криміналістичної характеристики ухилень від сплати єдиного внеску на загальнообов'язкове державне соціальне страхування та страхових внесків на загальнообов'язкове державне пенсійне страхування. Відповідно до зазначеної мети у статті необхідно вирішити наступні завдання: визначити поняття «особа злочинець»; проаналізувати чинне законодавство що регулює питання особи підозрюваного; визначити авторське бачення зазначених категорій.

Виклад основного матеріалу. Характеристика особи, яка вчинила злочин, є важливим етапом для криміналістичної характеристики будь-якого злочину. Криміналістичне дослідження особи злочинця, винного в ухиленні відповідних внесків, є особливо важливим, оскільки саме злочини найбільш залежать від конкретних причин [2, с. 4].

У криміналістичному аспекті під терміном «особа, яка вчинила злочин» слід розуміти людину з притаманним нею комплексом індивідуальних особливостей, котрі в тій або іншій мірі відобразилися в оточуючому середовищі у вигляді наслідків її діяння, кваліфікованого уповноваженими суб'єктами як кримінально каране.

Аналіз юридичної літератури свідчить, що дослідженню проблем характеристики особи злочинця приділено багато уваги у кримінології, кримінальному праві, юридичній психології, криміналістиці. Але, незважаючи на значну розробленість вказаного об'єкта дослідження, кожна наука обмежується окремими сторонами характеристики особи злочинця відповідно до своїх завдань. Наприклад, з позиції кримінології, вивчення особи злочинця обмежується тими особистісними особливостями, котрі необхідні для використання їх з метою профілактики та попередження злочинів; кримінальне право вивчає особу злочинця з метою правильної кваліфікації кримінального правопорушення, призначення виду та розміру покарання за нього. В свою чергу, криміналістика, вивчаючи особу злочинця, користується даними зазначених наук. Однак криміналістика досліджує такі аспекти особи злочинця, які є важливими у процесі розслідування злочинів (наприклад, залежність способу вчинення злочину від рівня освіти, навичок, соціального стану, фізичного і психологічного розвитку злочинця тощо).

У юридичній літературі доречно відзначено, що особа злочинця зі своєю свідомістю та волею є сполучною ланкою, яка пов'язує причину й наслідок та елементи криміналістичної характеристики. Дії, що їх виконує злочинець, взаємозалежать від системи внутрішніх (психічних) і зовнішніх (динамічних) факторів, а об'єкт злочинного посягання, спосіб вчинення злочину, виконання певних дій, залишені сліди завжди зумовлюються особистісними якостями злочинця [3, с. 10; 4, с. 33; 5, с. 58].

Відповідно дослідження особи злочинця, що вчиняє ухилення від сплати єдиного внеску на загальнообов'язкове державне соціальне страхування та страхових внесків на загальнообов'язкове державне пенсійне страхування є особливо актуальним, з огляду на нагальність визначення криміналістично значущих ознак такої особи з метою ефективного досудового розслідування вказаної категорії злочинів.

Криміналістичний аспект вивчення особистості злочинця становить особливий інтерес, оскільки при розслідуванні будь-якого злочину необхідно враховувати ті властивості і стани винного, які виявилися в способі злочину або значимі для індивідуалізації покарання. Важливість вивчення особистості злочинця закріплена і на законодавчому рівні. Зокрема, законодавець зобов'язує слідчого повно й усебічно досліджувати особистість обви-

нуваченого, обставини, що впливають на ступінь і характер відповідальності, а також інші обставини, що характеризують його особу.

Отже, особа злочинця – це цілком конкретне поняття, що дозволяє описати риси характеру, особистісні й соціальні особливості людини, схильної до вчинення суспільно небезпечного діяння (злочину).

Також, важливим з огляду на соціальні зв'язки та властивості особи злочинця ухилень від сплати єдиного внеску на загальнообов'язкове державне соціальне страхування та страхових внесків на загальнообов'язкове державне пенсійне страхування є визначення мотивів вчинення злочину. Аналіз судової практики дозволяє нам визначити три основні види спонукальних причин таких порушень:

1) корисна зацікавленість, у тому числі у вигляді отримання винагороди від злочинців;

2) службова зацікавленість, коли порушення допускається навмисно, але без корисної зацікавленості, а з інших причин, іноді пов'язаним зі здійсненням особою своїх службових повноважень;

3) несумлінне ставлення до виконання службових обов'язків, помилка або недбалість.

Відповідно, особи, що вчиняють ухилення від сплати єдиного внеску на загальнообов'язкове державне соціальне страхування та страхових внесків на загальнообов'язкове державне пенсійне страхування, як правило, відрізняються інтелектуальним рівнем вище середнього та наявністю певних лідерських завдатків. Це обумовлено вимогами до посад, які надають можливість розпорядитися коштами тощо. Разом з цим відзначимо, що у ряду злочинців зневажливе відношення до служби та правоохоронних органів, що нерідко маскується зовні зразковим виконанням своїх посадових обов'язків та вимогливістю до підлеглих, а також належним виконанням вимог податкового законодавства.

Переважає більшість досліджуваних злочинів вчиняються з корисливих мотивів. У ході вивчення матеріалів кримінальних проваджень означеної категорії було встановлено, що у 183 випадках зі 187 досліджених присутні дані, які вказують на ярко виражений корисливий мотив. Це складає приблизно 98 % від загальної кількості фактів. У інших 2%, незважаючи на вимоги ст. 91 КПК України, мотив взагалі встановлений не був, що вказує на помилки при досудовому розслідуванні.

Враховуючи викладене, зазначимо, що криміналістична характеристика особи, яка ухиляється від сплати єдиного внеску на загальнообов'язкове державне соціальне страхування та страхових внесків на загальнообов'язкове державне пенсійне страхування, повинна включати такі дані: стать, вік, соціальний стан, професію (фах), осві-

ту, зайнятість, досвід роботи, наявність професійних зв'язків, сімейний стан, злочинний досвід та інші навички, мотив, переконання.

Аналіз слідчої та судової практики свідчить, що найчастіше злочинцями ухилень від сплати єдиного внеску на загальнообов'язкове державне соціальне страхування та страхових внесків на загальнообов'язкове державне пенсійне страхування є чоловіки – 91, 5 % у віці 20-45 р., проте вчиняють дану категорію злочину й жінки, їх коефіцієнт складає – 56% у віці 35-45 р.

Слід наголосити, що вікова категорія злочинців ухилень від сплати єдиного внеску на загальнообов'язкове державне соціальне страхування та страхових внесків на загальнообов'язкове державне пенсійне страхування є досить різноманітною. Найчастіше – це особи працездатного віку, з відповідною вищою освітою та високим рівнем професійної майстерності.

Також, варто відзначити, що значна кількість злочинців ухилень від сплати єдиного внеску на загальнообов'язкове державне соціальне страхування та страхових внесків на загальнообов'язкове державне пенсійне страхування відноситься до так званого кримінального елемента, мали судимість та притягувалися до кримінальної відповідальності за корисливі злочини та злочини у сфері господарської діяльності.

Таким чином, вивчення судової та слідчої практики, взаємозв'язок між соціальними, психологічними та біологічними властивостями дозволяє охарактеризувати особу, а дані, які свідчать про типологічні особливості злочинців, які вчиняють певні види та групи злочинів, подані як елемент криміналістичної характеристики, можуть надати слідчим інформацію для обґрунтованого висунення необхідних версій, встановлення даних про особу, вірному напрямі розслідування в цілому.

Крім того, дані про властивості особи злочинця відіграють велику роль при визначенні, наприклад, тактичних прийомів, необхідних для більш ефективного провадження низки слідчих (розшукових) дій. Так, вивчення психологічних особливостей особи є дуже важливим для вибору правильної тактики під час проведення допитів в умовах конфліктних ситуацій. У цілому ж прийоми проведення слідчих (розшукових) дій мають розроблятися, групуватися за видами та реалізовуватися з урахуванням цілей їх застосування; даних, які характеризують особу учасників процесу.

Враховуючи положення чинного національного законодавства та результати проведеного

дослідження зазначимо, що суб'єктами, які вчиняють ухилення від сплати єдиного внеску на загальнообов'язкове державне соціальне страхування та страхових внесків на загальнообов'язкове державне пенсійне страхування є матеріально-відповідальні та службові особи. З огляду на тему дослідження зауважимо, що у суб'єкта злочину обов'язково повинен бути законний доступ до коштів (чи можливість впливати на їх рух) на підприємстві тощо. З урахуванням цього, коло суб'єктів значно звужується. Часто такі злочини вчиняються групою осіб і необов'язково щоб кожен з групи мав доступ коштів. Достатньо одного члену групи, який є матеріально-відповідальною чи службовою особою.

Висновки. Отже, характеристика особи злочинця в кримінальних провадженнях щодо ухилень від сплати єдиного внеску на загальнообов'язкове державне соціальне страхування та страхових внесків на загальнообов'язкове державне пенсійне страхування, передбачає всебічне вивчення властивостей особи, а також індивідуальних психічних особливостей, котрі визначають механізм соціальної та злочинної поведінки.

Таким чином, ухилення від сплати єдиного внеску на загальнообов'язкове державне соціальне страхування та страхових внесків на загальнообов'язкове державне пенсійне страхування найчастіше вчиняють чоловіки у віці від 20 до 55 р., проте не відстають у вчиненні даного виду злочинів й жінки – у віці від 35 до 45 р., та які мають високий професійний рівень (освіту).

Встановлено, що особа злочинець найчастіше має попередній злочинний досвід у сфері господарської діяльності та керується корисливими мотивами.

Література

1. Кудрявцев В. Н., Лейкина Н. С., Миньковский Г. М. Личность преступника. Москва: Юрид. лит., 1975. 16 с.
2. Ларченко М. О. Кримінологічна характеристика особистості злочинця, винного у статевому злочині: автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08. Київ, 2009. 28 с.
3. Кудрявцев В. Н. Причинность в криминологии. О структуре индивидуального преступного поведения. Москва : Юридическая литература, 1986. 175 с.
4. Лысенко В. В. Расследование выматательства : учеб.-практ. пособие. Харьков : Ун-т внутр. дел, 1996. 156 с.
5. Книженко С. О. Криміналістична характеристика злочинів, які вчиняють службові або інші особи шляхом невиконання рішень органів правосуддя. *Криміналістичний вісник*. 2013 № 3. С. 57–61.

Анотація

Беззубенко М. В. Особа злочинця як елемент криміналістичної характеристики ухиленя від сплати єдиного внеску на загальнообов'язкове державне соціальне страхування та страхових внесків на загальнообов'язкове державне пенсійне страхування. – Стаття.

У статті досліджено особу злочинця як елемент криміналістичної характеристики ухиленя від сплати єдиного внеску на загальнообов'язкове державне соціальне страхування та страхових внесків на загальнообов'язкове державне пенсійне страхування. Визначено розуміння базових понять та категорій. Проаналізовано наукові визначення щодо особи злочинця. Запропоновано авторське бачення категорії «особа злочинець» (підозрюваний).

Ключові слова: криміналістична характеристика, ухилення, єдиний внесок, загальнообов'язкове пенсійне страхування, структура, особа злочинця, дані. елементи.

Аннотация

Беззубенко Н. В. Личность преступника как элемент криминалистической характеристики уклонения от уплаты единого взноса на общеобязательное государственное социальное страхование и страховых взносов на общеобязательное государственное пенсионное страхование. – Статья.

В статье исследованы личность преступника как элемент криминалистической характеристики уклонения от уплаты единого взноса на общеобязательное государственное социальное страхование и страховых взносов на общеобязательное государственное пенсионное страхование. Определены понимание базовых понятий и категорий. Проанализированы научные определения в отношении лица преступника. Предложено авторское видение категории «лицо преступник» (подозреваемый).

Ключевые слова: криминалистическая характеристика, уклонение, единый взнос, общеобязательное пенсионное страхование, структура, личность преступника, данные, элементы.

Summary

Bezzubenko M. V. The identity of the criminal as an element of the forensic characteristics of evasion from the payment of a single contribution to compulsory state social insurance and insurance contributions to compulsory state pension insurance. – Article.

The article examines the personality of a criminal as an element of the forensic characteristics of evasion from paying a single contribution for compulsory state social insurance and insurance contributions for compulsory state pension insurance. The understanding of basic concepts and categories is determined. Analyzed scientific definitions in relation to the person of the criminal. The author's vision of the category "person of the criminal" (suspect) is proposed.

The author emphasizes that in the forensic aspect, the term «person who committed the crime» should be understood as a person with his own set of individual characteristics, which to some extent reflected in the environment as a consequence of his actions, qualified by authorized entities as criminally punishable.

It is concluded that the study of the identity of the offender who evades the payment of a single contribution to the mandatory state social insurance and insurance contributions to the mandatory state pension insurance is particularly relevant, given the urgency of identifying forensic features of such a person for effective pre-trial investigation of the specified category of crimes.

The author argues that the forensic characteristics of a person who evades the payment of a single contribution to the obligatory state social insurance and insurance contributions to the obligatory state pension insurance, should include the following data: sex, age, social status, profession (profession), education, employment, work experience, professional connections, marital status, criminal experience and other skills, motive, beliefs.

Key words: forensic characteristics, evasion, single payment, compulsory pension insurance, structure, personality of the offender, data, elements.